QUADERNS DE LA SELVA 3 (1990)
centre d'estudis selvatans

CULTE AL BEAT SALVADOR D'HORTA A LA SEU DE MANRESA (1614-1936)

Josep M. Gasol

Des de molt poc després de la seva elevació a la glòria dels altars, el *beat Salvador d'Horta* –el llec franciscà fra Salvador Pladevall i Bien, fill il·lustre de la vila de Santa Coloma de Farners– fou objecte d'un culte especial, i algun temps ben solemne, a la basílica de Santa Maria o de la Seu de Manresa. Les primeres notícies que en tenim es remunten a primers del segle XVII; perdurà fins a la destrucció del seu altar i de la imatge, com a conseqüència dels fets deplorables desencadenats el mes de juliol de 1936. Això vol dir que l'extensió cronològica d'aquesta veneració al gloriós fill de Santa Coloma a Manresa coincideix pràcticament amb els tres segles durant els quals fra Salvador fou considerat «beat»: puix que s'inicià arran de la seva beatificació per Pau V l'any 1606 i s'extingí en vigílies de la canonització per Pius XI el 1938.

Promotors i sostenidors d'aquest culte foren els corders i espardenyers, organitzats en confraria sota el patrocini de santa Margarida i el beat Salvador d'Horta en una data incerta, però no pas anterior a l'any 1606. El motiu d'aquest patronatge, cal cercar-lo en el fet que –segons els escriptors hagiogràfics– el jove Salvador Pladevall, abans de fer-se frare, havia estat aprenent de sabater[1]. Els sabaters de Manresa estaven agremiats sota el patrocini de sant Antoni Abat des de principis del segle XIV; els sabaters fadrins se separaren de llurs mestres a primers del segle XVII i adoptaren per patrons sant Crispí i sant Crispinià, que hom diu que eren de l'ofici. Aquest altre gloriós sabater –el beat Salvador– esdevingué patró dels espardenyers, els quals exercien una activitat artesanal similar i formaven gremi amb els corders o soguers.

El gremi de corders i espardenyers manresà tingué el centre de llurs cultes a l'altar de Santa Margarida, adossat al mur de ponent de la Seu, a mà dreta de qui entrava al temple per la porta principal. Per a aquest altar, el 8 de juny de 1614, el prevere mossèn Miquel Puig encomanà un retaule al mestre escultor Joan Vilar pel preu de 60 lliures. Cinc anys més tard va daurar-lo el pintor Blai Rajon. Segons el cronista Magí Canyelles, que visqué en aquest mateix segle, el culte i el manteniment de l'altar era confiat a la

confraria dels corders i espardenyers, els quals l'exercien, diu, «bé i decentment, ab gran devoció»[2]. Sabem, per un procés de l'any 1718, que al retaule de Santa Margarida, a més de la imatge de la titular, hi figurava també «un quadro de llienço o pinsell ab la imatge del B. Salvador de Horta»[3].

L'any 1677 els administradors del Gremi reberen, per mediació dels framenors pares Tomàs Fontanella i Antoni Bega, del convent de Sant Tomàs de Riudeperes –Osona–, unes relíquies del Beat, és a saber: «quodam trocium carnis B. Salvadoris de Horta (...), que caro est longitudinis de un traves de dit polse y de amplaria mig traves de dit polse», diu, amb una barreja de llatí macarrònic i del català que es parlava, l'acta notarial sotscrita per l'escrivà Fèlix Soler en presència del degà mossèn Jaume Aldabó, dels administradors del Gremi i d'altres testimonis. Les relíquies, enviades pel pare guardià del convent d'Horta de Sant Joan, segons l'esmentat Canyelles, «arribaren desde Càller en Sardenya» –la ciutat on fra Salvador Pladevall havia mort el 18 de març de 1567– i foren col·locades a la peanya d'una imatge d'argent del beat Salvador –«d'un pam i mig, més o menys, d'alçada», traduïm del llatí en què està escrit el document notarial– per a llur custòdia i veneració[4].

La nit del 5 al 6 de setembre de 1714, un incendi que devorà gran part del mobiliari interior de la Seu destruí l'altar i el retaule dedicat a santa Margarida i al beat Salvador d'Horta. També foren destruïdes una arqueta-arxiu de la confraria dels espardenyers, que hom tenia al mateix lloc, i aquella imatge-reliquiari de què s'ha fet esment i que solia ésser guardada en una mena de sagrari del mateix altar. D'entre les cendres hom recollí uns fragments de plata fosa i de fusta daurada del tabernacle i –el més important– uns bocinets d'os corresponents a les relíquies del Beat, els quals foren confiats a sor Cecília Cots, monja caputxina del convent de Sant Carles de Manresa, a l'espera de poder restituir-los al culte, previ l'examen d'autenticació canònica.

El dia 10 de maig de 1716, en presència de mossèn Esteve Aldrofeu, degà de Manresa i del Bages, i a petició dels administradors de la confraria de corders i espardenyers, s'iniciava l'interrogatori de testimonis cridats a declarar sobre aquells fets, el qual donà lloc al veredicte d'autenticitat de les relíquies, el 23 de juliol de 1718. (Les escriptures del procés figuren entre la documentació del Gremi conservada a l'Arxiu històric de la Ciutat)[5].

Uns Goigs anònims, escrits en castellà i editats dintre el mateix segle XVIII, fan al·lusió a l'incendi de l'altar i el salvament de les relíquies, segons la versió de l'esmentat procés: «(...) del fuego abrasador –vuestra Reliquia librais–. Vuestra Capilla en hoguera – de llamas se vio arder – mas, o prodigio! o poder! – que la Reliquia entera. – Y quando todo es ardor – vos solo intacto quedais (...)»[6].

Un cop acabada la guerra de Successió i en el procés de restauració del temple incendiat, els corders i espardenyers manresans dedicaren un nou retaule a llurs patrons. Era de monumental talla barroca, presidit per les imatges de santa Margarida i del beat Salvador i amb les de santa Caterina de Siena, sant Pasqual Bailon i santa Teresa de Jesús en llocs secundaris. Era segurament obra del taller de l'escultor manresà Josep Sunyer, artista acti-

víssim aquells anys i singularment ocupat en aquesta basílica. El retaule subsistí en el lloc tradicional fins a la devastació de la Seu perpetrada a finals de juliol de 1936.

El beat Salvador d'Horta figurava en el retaule, acompanyat segons la iconografia tradicional per un parell de paralítics o esguerrats que imploraven d'ell la gràcia de la curació miraculosa. Cap a la meitat del segle XIX, en extingir-se els gremis i restant desemparat dels antics confrares l'altar de santa Margarida i del beat Salvador, l'autoritat eclesiàstica substituí la imatge del Beat miracler per una altra de la Mare de Déu de la Mercè, la qual abans rebia culte a l'altar de santa Llúcia, de la mateixa església[7]. Els dos malalts pidolaires agenollats als peus del beat Salvador esdevingueren els dos captius clàssics de la iconografia mercedària. Això succeïa per allà l'any 1865.

El canvi d'imatges no fou pas ben vist per tothom. Tot i que l'organització gremial oficialment ja no existia, els corders i els espardenyers de l'antiga confraria van moure soroll. Tant, que el bisbe de Vic, doctor Antoni-Lluís Jordà, present a Manresa en visita pastoral el 16 d'octubre de 1867, hagué de decretar: «Deseando conciliar los ánimos y que se proceda siempre con toda armonía, ordenamos que en el altar titulado de Santa Margarita, se quite el sagrario que hay junto al nicho donde está colocada la imagen de Ntra. Sra. de las Mercedes, y se ponga en su lugar la del beato Salvador de Horta, que deberá ser de escultura, buena forma y con las dimensiones que permita el espacio. Los gastos correrán a cuenta de los devotos de la Virgen, sin que haya de contribuir en nada el Gremio de Sogueros o Cofradía»[8].

La solució, diguem salomònica, del Prelat –retornar una imatge del Beat en aquell lloc, però mantenint-hi la de la Verge de la Mercè– no complagué del tot als espardenyers. Els quals, al cap d'un any i aprofitant-se de la presència d'un company d'ofici (Francisco Dalmau i Serra, avi del famós pintor i marxant d'art Josep Dalmau i Rafel) en la Junta Revolucionària constituïda després del triomf de «la Gloriosa», trenta-tres espardenyers manresans, «deseosos de tener un testimonio que recordara el grande hecho que la Rebolución (sic) pacíficamente ha executado en obsequio y honor de la libertad Nacional Española derrocando el despostismo Borbónico y su dinastía», el 22 d'octubre de 1868 s'adreçaren per escrit a la Junta, sol·licitant: «se digne restituir a su tutelar y patrón y propia figura de San (sic) Salvador de Horta en el altar de su propiedad en la Iglesia de Sta. María de la Seo, cuyo caprichosamente fué quitado para colocar a la Virgen de las Mercedes en su lugar»[9].

Segons l'historiador manresà Joaquim Sarret i Arbós, les «Ordinacions» del gremi de corders i espardenyers manaven: «Que tots els anys se hagen de celebrar per los mestres confrares de dita Confraria las diadas de Sta. Margarida i del Beato Salvador de Horta y que ningú de dits mestres confrares puga treballar en ditas diadas en pena de mitja lliura de cera per cada vegada que contrafarà aplicadora a obs de dita Confraria»[10]. I les noves «Ordenanzas del Gremio y Cofradía de Sogueros y Alpargateros» –aprovades pel rei Carles III l'any 1763– manaven igualment que «sus individuos tengan y veneren como de tiempo antiguo han tenido y venerado por sus Patronos a Santa Margarida

y San (sic) Salvador de Horta y celebren con la correspondiente solemnidad sus fiestas en sus respectivos días en su altar de la iglesia Colegial de dicha Ciudad»[11].

El cronista Magí Canyelles ens assabenta també que els confrares corders i espardenyers assistien a les processons generals que hom feia per la ciutat enarborant bandera pròpia; costum que, diu, iniciaren l'any 1680 amb motiu de la que va celebrar-se el dia de la Puríssima Concepció: «la festa de la Concepció del any 1680 dits Administradors han comensat a fer bandera y aportarla a la profesó»[12].

També sabem que, a la processó del dijous sant –dita «dels gremis»– que va celebrar-se fins el 1868, hi prenia part aquesta confraria acompanyant corporativament el pas d'«Oració de l'Hort». En dóna testimoni una novel·la de costums manresans de principis del segle XIX, premiada als Jocs Florals de Barcelona de 1872: «Mireu: aqueix Pas representa com nostre Senyor feia oració a l'Hort de Getsemaní, que és del gremi d'espardenyers que tenen a la Seu la capella del Beat Salvador d'Horta»[13].

Diguem, per acabar, que fins al juliol de 1936 a l'altar de Santa Margarida, de la Seu de Manresa, hi figurava efectivament una imatge vestida de la Mare de Déu de la Mercè que ocupava el nínxol destinat abans al beat Salvador d'Horta. I que una petita escultura d'aquest –d'uns tres pams d'alçada– era ben visible, bo i posada en una de les grades de la credença. La presència de la imatge del Beat significava l'acompliment d'aquell decret del bisbe diocesà i perpetuava la memòria històrica del culte que l'antic gremi manresà de corders i espardenyers havia tributat al seu patró.

NOTES

1. «Al niño Salvador le pusieron al oficio de çapatero...»: A. V. Domenech, *Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña* (Girona, 1630), p. 330.

2. M. Canyelles, *Descripció de la grandesa y antiquitats de la ciutat de Manresa*, ed. L. Soler i March (Manresa, 1896), p. 248.

3. Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa (AHCM): *Gremis*, llig. «Corders i espardenyers».

4. Arxiu Històric de Protocols de Manresa (AHPM): Not. F. Soler, a. 1677.

5. AHCM: *Gremis*, llig. «Corders i espardenyers».

6. *Gozos del Glorioso Beato Salvador de Horta, a los 18 de Marzo, que se cantan en la Seo de Manresa* (Manresa: Por Domingo Impresor; s.d.).

7. J. Sarret i Arbos, «Història manresana. La Mare de Déu de la Mercè», *Revista Mariana* XIV, 163 (Manresa, setembre 1930), p. 67.

8. Arxiu de la Seu de Manresa (ASM): *Llibre de visites* (a. 1685-1886).

9. AHCM: *Govern municipal*, llig. «Junta Revolucionaria de Manresa. 1868».

10. J. Sarret i Arbos, *Història de la Indústria, del Comerç i dels Gremis de Manresa* (Manresa, 1923), p. 122.

11. Id., id., p. 124.

12. M. Canyelles, *Descripció...*, loc. dit.

13. J. Argullol, *Les òrfenes de mare* (Barcelona, 1872) p. 67.